

Welzijn biologische schapen en geiten

De biologische veehouderij heeft veel oog voor natuurlijk gedrag, een goede gezondheid met nadruk op ziektepreventie, en natuurlijke voeding. Het dierenwelzijn in de biologische sector heeft daarom een hoog niveau. Dit past goed bij de verduurzaming van de biologische veehouderij. In 2010 heeft de sector zichzelf een spiegel voorgehouden. Hieruit blijkt dat veel goed gaat op het gebied van dierenwelzijn, maar er zijn ook verbeterpunten. In dit BioKennisbericht een overzicht voor de biologische melkgeiten- en schapenhouderij, met vooral aandacht voor aspecten waar nog welzijnswinst te behalen is.

Gedrag

In de biologische veehouderij is het belangrijk om een leefomgeving te creëren die zoveel mogelijk tegemoet komt aan de soortspecifieke eigenschappen en behoeftes van de dieren.

Schapen

Hoewel er voor het biologisch houden van schapen extra eisen worden gesteld aan huisvesting vertaalt zich dit in de praktijk niet in noemenswaardige verschillen. Zo krijgen zowel gangbaar als biologisch gehouden schapen doorgaans ruimschoots weidegang, en kan volop aan de behoefte tot grazen en herkauwen worden voldaan. Positief is ook het toepassen van natuurlijke dekkingen, wat goed aansluit bij het natuurlijke sociale gedrag. De kunstmatige opfok en het vroeg spenen van lammeren van melkschapen sluiten echter niet goed aan bij natuurlijk sociaal gedrag. Lammeren van vleeschapen groeien wel op bij hun moeder.

Opgroeien van lammeren bij moeder

In de biologische (en gangbare) melkschapenhouderij worden de meeste ooilammeren direct na biestopname weggehaald bij de moeder en aan de lambar gezet. Ramlammeren gaan overwegend op jonge leeftijd (2-3 weken) weg van het bedrijf. Het vroeg weghalen van lammeren geeft veel stress bij de moederdier, terwijl vroeg spenen (na een

→ Ambitie

Biologische zuivel is onderscheidend in product, productiewijze en relatie met consument.

De melkgeiten- en melkschapenhouderij vallen onder de Productwerkgroep Zuivel en Rundveevlees van Bioconnect. Een aantal speerpunten van de productwerkgroep Zuivel en Rundveevlees zijn:

- Producten ontwikkelen met een betere voedingswaarde en betere smaak;
- Bijdragen aan een passende uitbetaalprijs voor alle schakels van de keten;
- Kringloop sluiten en efficiënter werken met mineralen uit mest en voer;
- Robuuste dieren ontwikkelen met minder krachtvoer en minimaal antibioticagebruik;
- Versterken van de biologische geiten- en schapensector.

Lopend onderzoek

- Verbetering weerstand geiten
- Mineralenonderzoek melkschapen
- Duurmelken geiten en schapen
- Optimalisatie weidegang geiten
- Familiekudde melkschapen
- Verbeteren welzijnsprestaties

Biokennisberichten

Biokennisberichten beschrijven de resultaten uit onderzoek voor de praktijk. Recente biokennisberichten Geiten en schapen beschreven:

- Aflammeren
- Lammeren op veldkavel

Kijk op www.biokennis.nl voor alle reeds verschenen berichten. U kunt zich daar ook abonneren.

aantal weken) met name erg stressvol is voor het lam. Dit is duidelijk een verbeterpunt, maar in de praktijk is het voor een melkschapenhouder een uitdaging om lammeren bij de ooi te houden. Dit vanwege de grote aantallen dieren, de vele meerlingen en het veelal gelijktijdig aflammeren.

Geiten

De welzijnseisen in de gangbare geitenhouderij beperken zich tot staloppervlakte. De dieren worden voornamelijk binnen gehouden. Op biologische bedrijven is weidegang verplicht; dit biedt meer mogelijkheden tot het uitoefenen van natuurlijk gedrag. Het is nog wel een uitdaging voor de biologische geitenhouderij om weidegang en de inrichting van weides te optimaliseren. Er is nog welzijnswinst te halen door het aanbieden van klim- en schuurmogelijkheden. Het direct weghalen van lammeren bij de moeder sluit niet goed aan bij natuurlijk sociaal gedrag. Natuurlijke dekkingen zijn wel weer positief voor het dierenwelzijn.

Optimaliseren weidegang

Met weidegang kan tegemoet worden gekomen aan het voedselzoekgedrag van de geit. Weidegang is vanaf 2010 verplicht voor alle biologische melkgeitenhouders. In tegenstelling tot koeien zijn geiten geen echte grazers, maar meer 'knabbeelaars'. Ze zijn bij het begrazen heel onrustig en nemen hier en daar een hap. Geiten eten het liefst van bomen en struiken, en dit kan een uitgangspunt zijn voor de inrichting van percelen voor weidegang. Geiten eten ook graag (on)kruiden in het grasland, waarbij ze kweek, ridderzuring,

weegbree, en duizendblad prefereren boven Engels raagrass of klaver. Geiten kunnen overigens wel meer aangezet worden om te 'grazen' als de weidegang rust en regelmaat kent, en als ze van jongs af aan buiten lopen en meer gewend zijn aan 'grazen'. Het dag en nacht laten 'grazen' van lammeren op een veldkavel lijkt voor meerdere bedrijven kansen te bieden om het huiskavel te ontlasten. Zie ook BioKennisbericht Geiten # 7: Lammeren grazen op een veldkavel.

Klim- en schuurmogelijkheden

Geiten hebben een natuurlijke neiging tot klimmen en een heel goed evenwichtsgevoel. Het is daarom aan te bevelen verhogingen of klimmogelijkheden aan te bieden. Ook borstels en schuurmogelijkheden zijn belangrijk, want een geit wil zich goed kunnen verzorgen. Onder natuurlijke omstandigheden doen ze dat door zich aan bomen te schuren. Biologische geitenhouder Johan Platerink uit Laren (Gelderland) heeft onlangs borstels voor zijn geiten geïnstalleerd. De geiten hadden last van een schilferige huid. De huidproblemen zijn sterk verbeterd. Zie: www.youtube.com/watch?v=0BBXQ3NO4rQ.

Lammeren bij de geit

Als een lam bij de geit kan blijven is dat positief voor de ontwikkeling van het lam. Het jong wordt verzorgd door de moeder, heeft de kans om te zogen, leert eerder ruwvoer eten en heeft sociaal contact met andere jongen en moederdieren. Daarnaast heeft een geit, die als lam bij de moeder heeft gelopen, een hogere weerstand. In de gangbare en het grootste deel

van de biologische melkgeitenhouderij worden lammeren echter direct bij de moeder weggehaald. Hierdoor wordt ziekteoverdracht van moeder naar lam beperkt en kunnen de moedergeiten direct weer gemolken worden. Kleinschalige experimenten geven aan dat het bijeen houden van geiten en lammeren om een aanpassing van de stal vraagt: voldoende ruimte, voorkomen dat lammeren uitbreken, en het bieden van schuilgelegenheid aan de lammeren. Daarnaast zijn er positieve ervaringen opgedaan met houden van de lammeren bij zoogmoeders.

Gezondheid

Een goede gezondheid staat in de biologische veehouderij voorop. Het streven naar een dier met veel weerstand en het inpassen van preventieve maatregelen in de bedrijfsvoering zijn dus uiterst belangrijk. Biologisch voer mag niet synthetisch zijn en grondstoffen moeten 100% biologisch zijn. Aanbod van ruwvoer is verplicht (aandeel ruwvoer minimaal 60% voor de biologische schapen- en geitenhouderij). In geval van ziekte en een noodzakelijke behandeling moet bij voorkeur behandeld worden met kruidenpreparaten, homeopathische middelen, vitamines e.d., Mits ze bewezen effectief zijn. Indien nodig kunnen zeer beperkt 'gewone' geneesmiddelen gebruikt worden. Ingrepen zijn in principe niet toegestaan.

Schapen

De biologische schapenhouderij kent een aantal factoren die een risico vormen voor de gezondheid, en daarmee voor het welzijn van de dieren. Deze zijn ook van toepassing op de gangbare sector, en hebben vooral te maken met een hogere infectiedruk en/of een te groot beroep op zelfredzaamheid. Bijbehorende verbeterpunten en maatregelen zijn:

Bestrijden parasitaire problemen

In de schapenhouderij kunnen door beweiding parasitaire problemen ontstaan door infecties met ondermeer maagdarmwormen, leverbot en huidmaden (myasis). Deze parasieten veroorzaken diarree, bloedarmoede, pijnlijk mesten, wonden, bloedvergiftiging, jeuk, vermagering, uitputting en sterfte. Melkschapen lopen meer risico dan vleeschapen omdat de aandacht tijdens de lactatie uitgaat naar melk-

productie en omdat ze gevoeliger zijn voor infecties. Het verbeteren van de preventie en gecontroleerde weerstandsopbouw lijken de beste strategie, ook omdat veelvuldig gebruik van chemische middelen ongewenst is en resistentieontwikkeling in de hand werkt.

Maatregelen zijn:

- Besmettingsdruk met maagdarmwormen op percelen laag houden door om te weiden (2-3 maanden weg-blijven op perceel);
- Drainage van grasland om te voorkomen dat leverbot niet tot ontwikkeling komt;
- Goed scheren van schapen in periode mei-oktober om te voorkomen dat schapen door myasis worden aangetast.

Terugdringen rotkreupel

Rotkreupel is een koppelbesmetting door onvoldoende quarantaine, en wordt veroorzaakt door een samenspel van twee bacteriën. Rotkreupel is pijnlijk; de dieren gaan kreupel lopen. Ondanks de mogelijkheid van vaccinatie kampen veel biologische en gangbare schapenhouders nog met deze uiterst besmettelijke ziekte. Dit komt omdat vaccinatie duur is en de ziekte niet geneest. In sommige gevallen is het jaarrond lammeren een oorzaak. In de melkschapenhouderij zijn het gebruik van vaste besmette routes (schaapverkeer richting melkstal) en langere stalperiodes extra risicofactoren. Hierdoor wordt de bedrijfsbesmetting in stand gehouden en is aanpak lastiger.

Verminderen lammersterfte

De lammersterfte binnen een maand na geboorte bedraagt ruim 10% en kan in de melkschapensector zelfs nog hoger oplopen. Het grootste deel van lammer-

sterfte treedt op binnen de eerste levensweek. Belangrijke oorzaken zijn te lage geboortegewichten, onderkoeling, ondervoeding, geboorte-infecties, aangeboren afwijkingen en verstoten. Redenen voor de verhoogde lammersterfte onder melkschapen zijn de hogere gevoeligheid van het melkschapenras en de kunstmatige opfok (binnen 2-3 dagen na geboorte weg bij ooi). Dit heeft een negatieve invloed op de algehele weerstand en groei van lammeren. Geboorte-infecties zijn te voorkomen met navelontsmetting, een goede biestopname en een droog ligbed. Tijdige signalering en goede zorg kunnen schrijnende situaties eenvoudig voorkomen.

Verbeteren (eiwit)kwaliteit ruwvoer

Vleeschapen hebben doorgaans voldoende aan gras, hooi of kuilvoer. Voor lacterende schapen is dat anders. Deze dieren lopen een hoger risico op een negatieve energiebalans. Bijvoeren met krachtvoeding kan dit voorkomen. Momenteel wordt nog (te) veel krachtvoer gevoerd, meer dan de Skal norm van maximaal 40% van het rantsoen. De uitdaging zit hem er nu vooral in om de (eiwit)kwaliteit van ruwvoer te verbeteren zodat de krachtvoergiften verder omlaag kunnen. Voorlichting over voeding kan hier ook een grote bijdrage aan leveren.

Geiten

Het grote aandeel ruwvoer in het rantsoen komt de gezondheid van biologische geiten ten goede; het heeft een positief effect op de maag- en darmwerking. Problemen met pensverzuring en vervetting worden hiermee tegengegaan. Weidegang daarentegen, brengt een risico voor gezondheid met zich mee, door een verhoogde kans

op infectie met maagdarmwormen. Onthoornen is als ingreep nog toegestaan, maar past niet bij de biologische uitgangspunten van streven naar natuurlijkheid en behoud van integriteit.

Beheersing maagdarmwormen

Op biologische melkgeitenbedrijven is beheersing van maagdarmwormen erg belangrijk. Weidegang en begrazing moeten zodanig plaatsvinden, dat de risico's op besmetting met maagdarmwormen zo laag mogelijk zijn. Met het volgende beweidingsschema is preventief veel te bereiken:

- Weid maximaal 14 dagen in een perceel. In het voorjaar (mei-juni) duurt het ongeveer 3 weken voordat infectieuze larven vanuit het eistadium massaal op de wei kunnen komen. In de zomer (juli-september) duurt dat 2 weken;
- Wacht vervolgens 12 weken, dan zijn de op de wei gekomen infectieuze larven grotendeels afgestorven;
- Stel in het voorjaar de weidegang uit tot na de eerste snede;
- Monitor vanaf augustus hoe het met de eitelling in de faeces staat. Vanuit deze telling kan besloten worden om in de droogstand te ontwormen.

Alternatieven voor onthoornen

In de (biologische) praktijk wordt nog regelmatig onthoorned. In de biologisch dynamische geitenhouderij is onthoornen niet toegestaan. Onthoornen is nadelig voor het dierenwelzijn. Ook al worden dieren onder narcose gebracht, er kan nog steeds pijn tijdens en vooral na de ingreep optreden. Met de ingreep wordt ook de integriteit van het dier aangetast. Niet onthoornen past daarom beter bij de biologische principes, en kan in feite ook achterwege gelaten worden met de juiste stalrichting en adequaat management, zoals voldoende ruimte, het creëren van vluchtwegen, een voldoende breed voerhek en een constante groepssamenstelling (beperkt rangordebepalingen en kopstoten).

Schapen en geiten

Ramlammeren en geitenbokjes

Een groot deel van de ramlammeren uit de melkschapenhouderij wordt nuchter en binnen 2-3 weken afgevoerd. Het is niet helemaal duidelijk waar de lammeren heengaan. De gebruikelijke afzet naar

Spanje en Italië wordt niet breed meer gedragen door de biologische melkschapenhouders, en er wordt gezocht naar binnenlandse afzetmogelijkheden. Afzet in Nederland is echter moeilijk door de relatief slechte kwaliteit lamsvlees van raszuivere melkschappen. Het zelf aanhouden en afmesten van kruisinglammeren is een aantrekkelijke optie om meerwaarde te creëren. De lammeren laten zogen bij de oaien is vanuit welzijnsoogpunt de beste optie.

Geitenbokjes gaan vaak op een leeftijd van ongeveer 5 tot 6 weken, met een maximaal gewicht van 12 kilo, op transport naar Zuid-Europa. Daar worden ze geslacht (lagere slachtkosten) en afgezet als lamsvlees. Door het gesleep over grote afstanden loopt het welzijn van de dieren ernstig gevaar. Zelf afmesten (biologische opfok) is een veel betere optie, vooral in combinatie met regionale afzet. Vanaf 2008 is een aantal initiatieven rond de afzet van biologische bokjes in Nederland gebundeld door het bedrijfsnetwerk biologische geiten- en schapenzuivel. Dit heeft geresulteerd in een Praktijknetwerk geitenvlees waarbinnen een aantal initiatieven rond de promotie van biologisch geitenlamsvlees in Nederland wordt opgepakt. Vanuit het onderzoek (Biogeit en Thema-werkgroep Markt en keten) wordt ondersteuning gegeven in kostprijsbepaling en optimalisatie. Ook helpt LEI van Wageningen UR met het project 'Vooruit met de bok!' biologische geitenhouders in dit zoekproces naar een meer gestructureerde, rendabele afzet van biologisch geitenvlees in Nederland.

Comfort

Houderijomstandigheden zijn zeer bepalend voor de mate van comfort voor de dieren. Comfortabel liggen en rusten, makkelijk bewegen en verplaatsen, en een comfortabele omgevingstemperatuur horen daar bij.

Schappen

Schappen krijgen doorgaans ruimschoots weidegang en in de binnenhuisvesting worden schappen en lammeren vrijwel uitsluitend op stro gehuisvest. De dieren worden daarom nauwelijks beperkt in hun fysieke comfort. Roostervloeren voor het mesten van lammeren worden niet of nauwelijks toegepast.

In stallen is het van belang natuurlijke ventilatie zodanig aan te brengen dat er voldoende geventileerd kan worden bij diverse weersomstandigheden. Als de staltemperatuur te ver oploopt (boven de ca. 23°C) kan hittestress ontstaan. Een sterk wisselend stalklimaat wordt ook genoemd als een van de oorzaken van verhoogde lammersterfte. Melkschappen lopen een verhoogd risico omdat ze langer in stallen verblijven, lammeren kunstmatig opgefokt worden, en omdat ze tot een gevoeliger ras behoren. Het risico op hittestress bestaat ook bij weidegang, en het is zeer aan te raden schaduwplekken te creëren in schapenweides. Voor jonge lammeren is het aanbieden van beschutting tegen wind en regen noodzakelijk. Dit vergroot de overlevingskansen van de zwakkere en jongste lammeren aanzienlijk. Ook volwassen dieren hebben een hekel aan regen en zullen bij gelegenheid schuilen. Kou vormt geen bezwaar.

Geiten

Geiten worden vrijwel altijd in open potstallen op strooisel gehuisvest, en hebben een comfortabel en droog ligbed. Met extra ruimte op stal en de toegang tot weides onderscheidt de biologische geitenhouderij zich positief van de gangbare sector. In de biologische houderij hebben de dieren de keuze tussen stal en weide. Dit geeft de geiten meer mogelijkheden om zelf de meest aangename plek op te zoeken. De ideale temperatuur voor volwassen geiten ligt tussen de 10 en 15°C. Lammeren hebben in de eerste levensweek behoefte aan een iets hogere temperatuur. Bij weidegang is het wel belangrijk om bescherming en beschutting aan te bieden tegen felle zon en regen.

Het doel van Bioconnect is het verder ontwikkelen en versterken van de biologische landbouw sector door het initiëren en uitvoeren van onderzoeksprojecten. In Bioconnect werken ondernemers (van boer tot winkelvloer) samen met onderwijs- en onderzoeksinstellingen en adviesorganisaties. Dit leidt tot een vraaggestuurde aanpak die uniek is in Europa.

Het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie is financier van de onderzoeksprojecten.

Wageningen UR (University & Research centre) en het Louis Bolk Instituut zijn de uitvoerders van het onderzoek. Op dit moment zijn dit voor de biologische landbouwsector zo'n 140 onderzoeksprojecten.

Contact

Contactpersoon: Marko Ruis,
Wageningen UR Livestock Research
e-mail: marko.ruis@wur.nl
telefoon: 0320 293 550
www.biokennis.nl

Eindredactie / Vormgeving / Productie
Wageningen UR, Communication Services
e-mail: info@biokennis.nl
telefoon: 0317 486 370